

OSMANLI İSTANBULU
IV

editörler

Feridun M. Emecen

Ali Akyıldız

Emrah Safa Gürkan

OSMANLI İSTANBULU IV

IV. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri
20-22 Mayıs 2016, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

editörler

Feridun M. Emecen

Ali Akyıldız

Emrah Safa Gürkan

OSMANLI İSTANBULU

IV. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler

proje yönetimi

İbrahim Kâfi Dönmez

düzenleme kurulu

Feridun M. Emecen (başkan), Ali Akyıldız (başkan yardımcısı),
Emrah Safa Gürkan (akademik sekreter), Cengiz Yolcu (akademik sekreter)
Mehmet Yılmaz (idari sekreter), Alphan Akgül, Ertuğrul Ökten,
Mehmet Ş. Yılmaz, Özlem Çaykent

editörler

Feridun M. Emecen

Ali Akyıldız

Emrah Safa Gürkan

yayın koordinatörü

Mehmet Yılmaz

grafik tasarım

Ender Boztürk

kapak tasarımı

Ümit Ünal

basım tarihi

2016

ISBN 978-605-9437-07-3

Gök Matbaacılık

Tevfik Bey Mah. Halkalı Cad. No. 162/7 Sefaköy / Küçükçekmece-İstanbul
Sertifika No. 33157

Emecen, Feridun M. (ed.)

Osmanlı İstanbulu-IV / Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Safa Gürkan (ed.). -
İstanbul : İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi; İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2016.

1042 s. ; res. ; 24 cm.

ISBN 978-605-9437-07-3

1. İstanbul (Türkiye)_Tarihçe 2. Osmanlı İmparatorluğu_Tarihçe

956.21 DC 20

İçindekiler

- 9-11 Takdim
- 13-14 KADİR TOPBAŞ, İBB Başkanı
- 15-17 İBRAHİM KÂFİ DÖNMEZ, Rektör
- 19-30 SELÇUK MÜLAYİM
Mimarlıkta Sinan Çağı
- 31-46 GIAMPAOLO CONTE
*The Italian Bank Società Commerciale D'Oriente and
Its Business in Ottoman Istanbul (1907-1915)*
- 47-62 SÜHEYL SAPAN
Iraklı Alim Mahmud el-Alusi'nin Hatıralarında İstanbul
- 63-82 MANSOD LAMBENSA
Bir Siyam Prensi'nin Kaleminden XIX.yy'da Osmanlı İstanbulu
- 83-114 ZÜBEYDE GÜNEŞ YAĞCI – ESRA NALBANT
İstanbul Tersane Zindanı
- 115-158 ESMA İGÜS – HAYRİYE İSMAİLOĞLU
*Osmanlı Kenti İstanbul'u Yıkarak ve Yeniden Yapmak Paradoksu:
Menderes Yıkımları*
- 159-170 TUBA AKAR
Fatih'in İstanbul'unda Konut Mimarisi

- 171-204 KEMALETTİN KUZUCU
1892 Yılında Yaşanan Bir İnşaat Faciası ve Devlet
- 205-258 ALİ FUAT ÖRENÇ
Modern İstanbul Limanı'nın İnşası Sürecinde Galata ve Eminönü Semtlerinde Kentsel Değişim
- 259-276 SARO DADYAN
Ermeni Cemaatinin Üç Asırlık Liderleri Amiralar ve Hasköy
- 277-288 İLHAN ŞAHİN
Üsküdar ve Türkmenler
- 289-312 ELMİRA VASSİLEVA
Ottoman Istanbul from the Perspective of the Catholic Missionaries in the Post-Tridentine Period (End of 16th-17th centuries)
- 313-338 LINDA T. DARLING
Istanbul and Damascus: Officials and Soldiers in the Exercise of Imperial Power (C.1550-1575)
- 339-362 HANS GEORG MAJER
Sultan Mustafa II in Istanbul
- 363-374 SÉVERINE VALIENTE
Intelligence Activity in the Ottoman Capital as a Backdrop of International Diplomacy at the end of the Sixteenth Century
- 375-410 FATMA KAYTAZ
IV. Murad Döneminde İstanbul'da İsyanlar
- 411-452 HAKAN YILMAZ
İsyânın Gölgesindeki İstanbul: Yeni Arşiv Belgeleri Işığında 1730 Patrona İsyânı
- 453-472 NÁNDOR ERİK KOVÁCS
Hungarian Turkophiles in 19th Century Istanbul and Their Bequests in the Library of the Hungarian Academy of Sciences
- 473-494 DURSUN ALİ TÖKEL
Divan Şiiri ve İstanbul'un İmar Tarihi
- 495-520 ALPHAN AKGÜL
Osmanlı-Türk Romanında İstanbul Tasvirleri ve Perspektif Kullanımı

- 521-540 ABDULLAH UÇMAN
Rıza Tevfik'in Şiir, Hâtıra ve Mektuplarında İstanbul Özlemi
- 541-568 SERDAR GENÇ
*III. Selim'den II. Mahmud Dönemine Boğaziçi'nde Bir Köy:
Ortaköy*
- 569-596 M. SİNAN GENİM
Boğaziçi'nin Sancak Kuleleri
- 597-620 AHMET KOÇAK
İstanbul Sahillerinde "Kayıkla Bir Cevelan"
- 621-642 ORLİN SABEV (ORHAN SALİH)
*Ahlâkın Arka Sokakları: 18. Yüzyıl Osmanlı İstanbulu'nda
Fuhuş ve Ceza*
- 643-654 BENEDEK PÉRI
*A Janissary's Son Turned Druggist and His Highly Successful
Designer Drug in 16th-17th Century*
- 655-684 AYŞEGÜL DAMLA GÜRKAN-ANAR
Hanedan Türbeleri İçin Yeni Bir Mahal: Ayasofya Türbeleri
- 685-706 GÜNNAZ ÖZMUTLU
*IV. Mehmed'in Kızı Hadice Sultan'ın İstanbul'daki Müllkleri
ve Vakıfları*
- 707-718 SALİM AYDÜZ
*Humbaracı Mustafa b. Hayreddin ve Osmanlılar'da
Özel Humbara İmali*
- 719-732 CHRISTINE ISOM-VERHAAREN
Istanbul as a Military Target
- 733-750 ENGİN KIRLI
Küçük Demir Fabrikası
- 751-774 SAVVAS E. TSILENIS
*Bağış Faaliyetleri ve Kent Alanlarının Erken Dönem Oluşumu:
Arnavutköy Rum Cemaati Örneği*
- 775-796 YASİN MERAL
*Yona ben Ya'kov Aşkenazi ve Matbaacılık Faaliyetleri
(1710-1778)*

- 797-806 NAİM A. GÜLERYÜZ
Topkapı Sarayında Üç Kuşak Saray Hekimi: Hamon Ailesi
- 807-822 TALİP MERT
Hacı Ârif Bey (1831-1885)
- 823-842 LYUBOMİR MİKOV
Bulgar Ressamı Vladimir Dimitrov Maystora'nın Resimlerinde Osmanlı İstanbulu
- 843-886 MUHARREM VAROL
*İstanbul Şehrinin "Udhûke-Perdâzı":
Meşhur Komik Abdürrezzak (Abdi, ö. 1914)*
- 887-906 ALİ AKYILDIZ
Karaköy (Galata) Köprüsü'nü Kim Yaptırdı?
- 907-930 İLHAN ÖZKEÇECİ
İstanbul'a Bugünden Bakmak...
- 931-954 ZEKERİYA TÜRKMEN
Sultan II. Abdülhamid Döneminde Mekteb-i Harbiye-i Şahane
- 955-976 SALİH İNCİ
Fener Patrikhane Kütüphanesi
- 977-1004 MARTIN ROTHKEGEL
Jacobus Palaeologus in Constantinople, 1554-5 and 1573

1005-1042 İstanbul'da Musiki, Musikide İstanbul

MEHMET GÜNTEKİN (OTURUM BAŞKANI)

ERSU PEKİN

İNCİLA BERTUĞ

FİKRET KARAKAYA

Fatih'in İstanbulu'nda Konut Mimarisi

Tuba Akar

Mersin Üniversitesi

Fatih Sultan Mehmet 29 Mayıs 1453'de İstanbul'u fethinin hemen ardından, şehrin taşının ve toprağının kendisine ait olduğunu ilan ederek kentin yağmalanmasının önüne geçmiş ve bir an önce payitaht olacak İstanbul için imar girişimlerinde bulunmuştu.¹ Fetih sonrası boşalan kentin yeniden iskân edilmesi ve yeni inşaa girişimleri ile Bizans kenti olan İstanbul'un Osmanlı başkentine dönüştürülmesi hedeflenmişti. Bu yolda Fatih Sultan Mehmet "1455 Tahriri" olarak Halil İncalcık tarafından yayınlanan tahriri yaptırmış, fethettiği kentteki yapıların ve nüfusun durumunu tespit ettirmiştir.² Bu tahrir aynı zamanda fethin sonrasında inşaa emri verilen Fatih Külliyesi'nin vakfi için vakfedilen mevkufları sıralarken de altlık olarak kullanılmıştır. Böylece 1455 Tahriri ile tespit edilen yüzlerce

.....

1 Halil İncalcık, "Policy of Mehmed II toward the Greek Population of İstanbul", *Dumbarton Oaks Papers*, 23/24 (1969-70) s. 233 (Taci-zade Ca'fer Çelebi'den aktararak).

2 Halil İncalcık, *The Survey of İstanbul 1455 – The Text, English Translation, Analysis of the Text, Documents*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

konutun önemli bir bölümü 1472-73 tarihli Fatih Vakfisi'nde vakfa gelir getirmek amacıyla vakfedilmiştir.

Bu çalışma, temelde 1455 Tahriri ve Fatih Vakfisi'ni esas alarak bu belgelerde anlatılan konutların mimari niteliğine yoğunlaşmış ve 15. yüzyılda İstanbul'da var olan konut dokusunu ortaya koymayı amaçlamıştır. Bunu, 15. yüzyılda resmedilmiş İstanbul görünümelerini aktaran minyatür ve görsel belgelerle karşılaştırarak değerlendirmeyi hedeflemiştir.

Fethin Sonrasında

1453'de fethin sonrasında, Kostantiniyye'nin zorla (anveten), buna karşın Galata'nın ahdname ile alınmış olması, buralardaki insanların ve mülklerin İslam Hukuku'na göre farklı kurallara tabi olacağını ortaya koymuştur³. İslam Hukuku'na göre, zorla alınmış kentlerdeki arazi ve binalar hükümdara ait iken, antlaşma ile alınmış kentlerde antlaşmanın kuralları geçerli olmaktadır. Fethin sonrasında Fatih'in kentin taşının ve toprağının kendine ait olduğunu ilan etmesi, Galata ve Kostantiniyye topraklarının ve Kostantiniyye'de bulunan yapıların kendi mülkü olmasını, yani devlet malı sayılması sonucunu doğurmuş, böylece bütün ev sahiplerinin parselleri ve/veya binaları için hazineye kira (mukâta'a) ödemeleri gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Bununla birlikte, Sultan'ın birinci önceliği kenti, payitaht olması yolunda hızlıca tekrar iskân ve rehabilite etmekte⁴. Bu doğrultuda ilk olarak yıkılan şehir surlarının onarımı ve kent nüfusunun eski seviyesine çıkması için emirler verdi. Şehri yeniden iskân edebilmek için Anadolu'dan ve Rumeli'den halk şehre yerleşmek için davet edilirken, evlerin yani Sultan'ın mülkü olan fetihle birlikte zaptedilen evlerin, mutlak mülkiyet haklarının kişilere verileceği

3 Halil İncalcık, "The Ottoman Survey of İstanbul 1455-1455 Osmanlı İstanbul Tahriri", *İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi*, sayı 3 (Ocak-Şubat-Mart 2008), s. 20.

4 Mehmet Öz, "1455 Tahriri ve İstanbul'un İskân Tarihi Bakımından Önemi", *Osmanlı İstanbulu I*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., 2013, s. 107-125.

vaad edildi. Aynı zamanda Galata'da bulunan ve kenti terk etmeyen Bizanslı halka da mülkiyet haklarının verileceği, ama kenti terk edip gidenlerin haklarını kaybedecekleri ve mülklerinin miriye kaydedileceği belirtildi. Sultan aynı zamanda kenti terk etmiş olan fakat üç ay içerisinde geri dönecek olan halka da tekrar kendi mülklerini edinme hakkını vereceğini bildirdi⁵. Ayrıca kente hemen fetih sonrası gelen ve yerleşen Türk halkının harap kenti terk etmesi sonucunda yöneticiler “sürgün” yönetmi ile Rumeli şehirlerinden getirttikleri göçmenleri hazinenin kontrolünde olan evlere yerleştirdi.

İstanbul'un 1455 Tahriri ve Tahrirde Tespit Edilen Konutların Genel Özellikleri

İstanbul'un fethinden hemen sonra, Fatih Sultan Mehmed Edirne Sarayı'na dönmeden önce kentin tahririnin yapılması hususunda emirler vermiştir. Kentte ne kadar bina, ev, kilise ve manastır bulunduğunu, bunların durumunun ne olduğunu, kullanılıp kullanılmadıklarını, harap olup olmadıklarını, vergi verecek nüfusun ne kadar olduğunu ve niteliğini bilmek istiyordu. Böylece kentin tahriri yapılması emri verildi ve tahrir Aralık 1455'de, yaklaşık fetihden iki buçuk yıl sonra tamamlandı⁶.

Tahrir, Kostantiniyye ve Galata olmak üzere iki kısımdan oluşmuş ve buralardaki insanları ve mülkleri ayrı ayrı kaydetmiştir. Bahsedildiği üzere Kostantiniyye'nin zorla, buna karşın Galata'nın anlaşma ile alınmış olması tahririn kentin bu iki kısmında farklı amaçlarla uygulanmasını gerektirmiştir. Tahrir'in Kostantiniyye'deki amacı mevkûf olarak kaydedilen evleri ve bunların meskûn olup olmadığını belirlemek iken, Galata'da cizye ödemekle yükümlü olan nüfusu belirlemek, cizyeyi ödeyebilme durumlarını tespit etmek, ne kadar evin miri hazineye kaydedildiğini ve kira verip veremeyeceklerini tespit etmektir. Bu doğrultuda tahrir hâne hâne, kat sayısını, malikleri, içinde yaşanılıyor mu yoksa terk mi edilmiş olduğunu,

.....

5 Halil İnalçık, “The Ottoman Survey of İstanbul, 1455 – 1455 Osmanlı İstanbul Tahriri”, s. 23-24. İnalçık, *The Survey of İstanbul*, s. 585.

6 İnalçık, “The Ottoman Survey...”, s. 20.

içinde kimin yaşadığını, kimi zaman daha spesifik bilgileri de içereyerek yapının durumu ve mekanlarını tespit etmiştir.

Tahrir'deki kayıtlara göre evler veya hâneler (tahrirdeki temel birim hâne) basitçe tek katlı (*sufli*) veya iki katlı (*ulvi*) hâne olarak kaydedilmişlerdir.⁷ İncalcık bu şekilde tarif edilen evleri de bir oda aşağı katta ve/veya bir oda üst katta olduğunu belirtmektedir. Tahrirde az sayıda da olsa kimi büyük evlerin bölme adı verilen mekânları bulunmakta, kimilerinde de her kattaki oda sayısı verilmektedir. Örneğin, “büyük ev; yukarı katta 7 (oda), aşağı katta 3 (oda)”. Çoğunlukla evler daha mütevazı olup özel bir tanımlamaları olmazken, muhtemelen Bizanslı üst sınıf kişilere ait kimi birkaç büyük ölçekli ev; “büyük ev”, “drapez (konak)” veya “mükellef” olarak kaydedilmiştir. Birkaç evde ise bahçe veya çartak kaydedilmiştir. Çartak evin bir mekânı olarak kaydedilmiş olmakla birlikte, bazı örneklerde manastırların bahçelerinde bulunan katları ve bölmeleri olan ayrı birer strüktür (bina) olarak da tespit edilmiştir. Örneğin, “çartak: üst katta 2 bölme, alt katta iki bölme” gibi. Ayrıca bazı evler harabe, harabeye yüz tutmuş olarak veya bazı örneklerde ise evler “bî-der” olarak yani kapısız, yıkık olarak kaydedilmiştir.

Sultan II. Mehmed Vakfiyesi ve Vakfiyede Anlatılan Konutlar

Bir çok kaynak Bizans başkentinin fetih zamanında harap bir durumda olduğunu belirtilmiş olsalar da 1455 tahririnde harap veya harap olmaya yüz tutmuş olarak kaydedilen evlerin sayısı çoğunluğu oluşturmamakta, bu da kentin hemen fetih sonrasında rehabilitasyon ve rekonstrüksiyon sürecinin başarılı olduğu kanısını uyandırmaktadır. Yine de fethedilen kentteki imar eylemlerinin önemli bir bölümünün yeni saray, camiler, külliyele, çarşı ve ticari yapılar gibi anıtsal nitelikli yeni yapı inşası ve de kiliselerin camiye dönüştürülmesine yönelik restorasyon işleri olduğu bilinmektedir. Kafesçioğlu, Sultan'ın yeni başkent inmarındaki en büyük katkısını Yeni Saray ve Fatih Külliyesi'ni inşaa ettirmek olarak belirtir⁸. Fatih

.....

⁷ İncalcık, *The Survey of Istanbul*, s. 465-472.

⁸ Çiğdem Kafesçioğlu, *Constantinopolis/Istanbul Cultural Encounter, Imperial*

Sultan Mehmed 1463'de külliyesinin inşası için emir verir ve külliye 1471'de tamamlanır. Fatih Külliyesi Vakfı'nı kurmadan önce Sultan, 1455 tahririnde mevkuf olarak kaydedilen mülkleri 1457'de Ayasofya vakfına kaydeder. Fatih Külliyesi tamamlandıktan sonra Ayasofya vakfını da kendi vakfına dahil ederek Fatih vakfını ve vakfiyesini tanzim eder.⁹ 1455 tahriri Ayasofya ve Fatih vakfiyelerinin temelini oluşturur.

Vakfiye kaydedildikten sonra olağan olduğu üzere birçok kopyası oluşturulur, bunlardan üçü Arapça vakfiyelerdir. Bu Arapça vakfiyeler Sultan'ın oğlu II. Beyazıt tarafından 1496'da, Fatih'in ölümünden sonra, vakfın hayrat ve akarlarını genişletmek üzere hazırlatılır. Fatih vakfiyesinin farklı kopyalarını ve ilgili literatürü inceleyen Ömür Bakırer Fatih'in vakfiyesinin Bizans'ın anıtsal yapıları ve konutlarını içermesi bakımından Osmanlı İmparatorluğu'ndaki diğer sultan vakfiyelerinden farklı bir konumda olduğunu belirtir.¹⁰ Bu çalışmada bu vakfiyenin Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde kaydı olan ve 1938 yılında Genel Müdürlük tarafından transkribe edilerek yayınlanan kopyası, 15. yüzyılda İstanbul'da konut mimarisinin özelliklerini belirlemek üzere kullanılmıştır.¹¹

Fatih'in vakfiyesinde konutları anlatan terminolojiye bakıldığında genel olarak konutların “*menzil*” veya “*beyt*” olarak kaydedildiği görürülür. *Kâmûs-ı Türki* menzili konak, büyük ev olarak tanımlarken, beyt (sıkça beytin çoğulu olan büyükelimesi de evleri tanımlarken kullanılmıştır); hâne, menzil, ev olarak tanımlanmıştır. Menzil ve beytin vakfiyedeki kullanımlarını gözönüne alındığında, kesin bir yargıya varamamakla birlikte menzilin beytten daha kapsamlı, daha geniş ve büyük ölçekli olduğu, çünkü menzilin genellikle beyt(leri) ve bazen de diğer ek yapıları içerdiği söylenebilir. Menzile bir örnek vermek gerekirse “*bir bâb menzildir ki bir beyt-i süfli ve bir*

.....

Vision, and the Construction of the Ottoman Capital, The Pennsylvania State University Press, 2009, s. 4.

9 Ömür Bakırer, “Fatih Sultan Mehmed Vakfiyesi ve Koruma”, Emre Madran Anı Kitabı'nda yayınlanacak olan makale.

10 Bakırer, “Fatih Sultan...”.

11 *Fatih Mehmed II Vakfiyeleri*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Türk Vakfiyeleri No. 1, Ankara, 1938.

beyt-i ulvîyi müstemildir". Beyt için ise "bir bâb beyt-i süflidir" gibi. Menzil ve beytin yanısıra "ev" teriminin de kullanıldığı görülmekte, ayrıca "hücre" terimi de muhtemelen kentin belli bölgelerinde bekâr erkeklerin konaklaması için küçük oda niteliğindeki mekânlar için kullanılmaktadır.

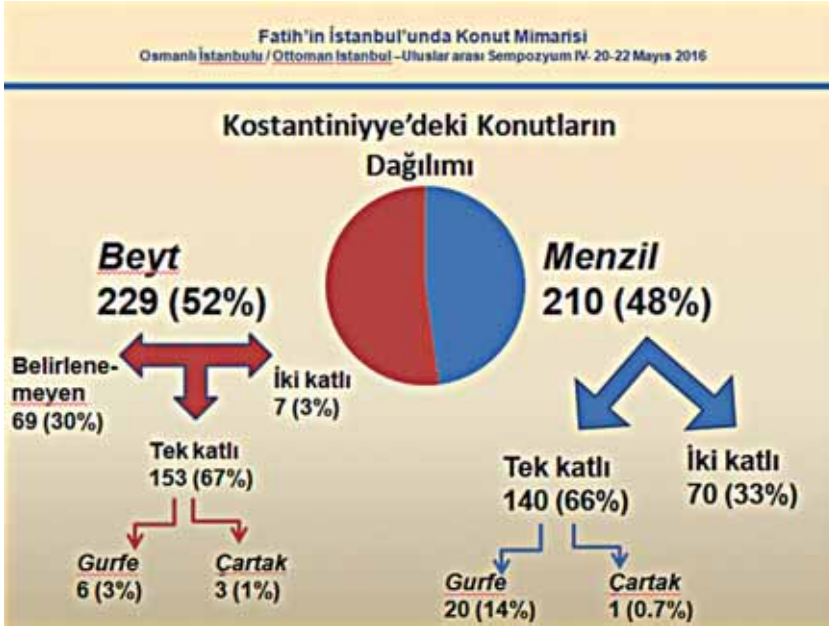
Vakfiyede menzil ve beyti temel şey kat sayısıdır. Genellikle tarihi belgelerde "tahtani" ve "fevkanı" kelimeleri ile alt ve üst katlar tanımlanırken, Sultan Mehmed'in vakfiyesinde alt ve üst katlar sadece "süfli" ve "ulvi" olarak tanımlanmıştır. Bodrum kat kullanımını Kostantiniyye'de sadece bir örnekte görülmekte, üçüncü kat kullanımının ise vakfedilen yapılar arasında hiç kaydı bulunmamaktadır.

"Çartak" ve "gurfe" beytlerin, dükkânların veya mahzenlerin üst katlarını tanımlamak için kullanılan diğer terimlerdir. Gurfe aynı zamanda sokak üzerinde bulunan kemerli strüktürün üzerindeki mekânı, yani muhtemelen bugün kabaltı, abbara veya kapalı pasaj olarak bilinen mekânı tanımlarken de kullanılmıştır. *Kâmûs-ı Türki*, "çartak veya çardak"ı dört dikme ve üst örtüden oluşan gölgelik strüktür, yarı açık mekân olarak tanımlarken "gurfe"yi cumba, çıkma, balkon ve pencere çıkması olarak tanımlamaktadır.

Vakfiyede kullanılan bir diğer mekânsal terim ise "muhavvata"dır. Sınırlı- çevrili açık alan anlamına gelmektedir. Genellikle menzilleri tanımlarken kullanılmıştır, menzile bağlı bir mekân niteliğinde. Birkaç örnekte de "bağçe", bir konutun açık alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunların haricinde "ıstabl" yani ahır ve "ocak"ı da konutların servis mekânları olarak tanımlandığı görülmektedir.

Vakfiyede anlatılan Kostantiniyye ve Galata'daki konutların dağılımına ayrı ayrı bakmak gerekirse Kostantiniyye'de bulunan konutların yaklaşık yarısı, %48'i, "menzil" olarak belirtilirken, diğer yarı, %52'si, beyt olarak tanımlanmıştır (Şekil 1). Bunların yanısıra 48 adet hücre; muhtemelen barınma mekânı olarak kullanılmaktadır. Toplam 210 menzilden yaklaşık 2/3ü (140 - %66) tek katlı konutlar, geri kalan 1/3'ü (70 - %33) ise iki katlı yapılarıdır. Menzillerin yaklaşık 2/3'ünde kat adedi haricinde herhangi bir tanımlama yokken diğerleri gurfe, çartak, dükkân, muhavvata, hücre, ahır ve ocak gibi servis mekânlarına

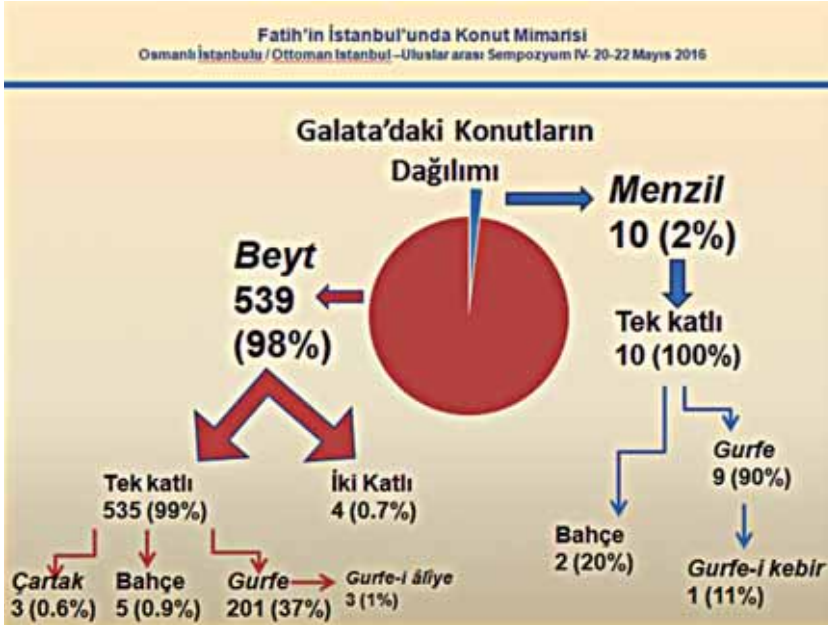
Şekil 1. Fatih Sultan Mehmed vakfiyesinde vakfedilen Kostantiniyye'de bulunan konutların niteliği

sahiptir. Tek katlı yapıların 20'sinde gurfe mekânı üst katta bulunurken, 1 örnekte de üst katta çartak bulunmaktadır. Menzillerin 11'inde (%5) muhávata kaydedilmiş ve 12 menzilde 15 dükkân bulunurken bu dükkânlardan 5'inin üst katında gurfe yer almaktadır.

Kostantiniyye'de 229 beyt ve 1 yıkılmış beyt arsası kaydedilmiştir. Bunların haricinde 9 dükkânın üzerinde de beyt bulunmaktadır. Toplamda 229 adet beytten sadece 7'si (%3) iki katlı, 69'unda (%30) herhangi bir tanımlama bulunmamakta ve 153'ü (%67) ise tek katlı olarak tariflenmiştir. Beytler de gurfe, çartak, dükkân ve hücre gibi ek mekânlara sahiptir. Sadece 6 adet (%3) tek katlı beytte üst katta gurfe bulunurken, 3'ünde (%1) ise çartak bulunmaktadır. 7 dükkân ve 3 hücre tek katlı beytlerde kaydedilmiştir.

Galata'daki duruma bakıldığında, konutların büyük çoğunluğunun, yaklaşık %98'sinin (539) beyt olarak kaydedildiğini, sadece 10 tanesinin (%2) menzil olarak belirtildiği görülmektedir (Şekil 2). Galata'daki bütün menziller tek katlı olmakla birlikte, 9'unun üst katında

Şekil 2. Fatih Sultan Mehmed vakfiyesinde vakfedilen Galata'da bulunan konutların niteliği

gurfe bulunmakta, bunlardan biri büyük gurfe yani *gurfe-i kebir* olarak kaydedilmiştir. 10 menzilden 2'sinde ise bahçe bulunmaktadır.

Hemen hemen Galata'daki beytlerin tamamı tek katlı yapılar olarak belirtilmişken, sadece 4 beyt (%0.7) iki katlı olarak kaydedilmiştir. 320 (%59) beyt tek katlı yapı iken, 201 (%37) beytte üst katında gurfe bulunmaktadır. Gurfelerden 3 tanesi büyük ölçekli olup *gurfe-i âliye* olarak kaydedilmiştir. Çartak ise sadece 3 adet tek katlı beytin üst katında bulunmaktadır. 5 beytin bahçeye sahip olduğunu, bunların ise tümünün şehir surlarının dışında bulunduğunu görülmektedir. Bunlardan başka 4 (%0.7) beyt de çatısız olarak kaydedilmiştir. Ek olarak, 4 beyt 4 mahzenin üst katında yer almakta, 8 tek katlı konut ise "ev" olarak kaydedilmekte, bunlardan 2'sinin üst katında gurfe bulunmaktadır. Menzil ve beytlerin haricinde Galata'da 40 hücre, muhtemelen bekâr odası olarak kaydedilmiştir.

Sultan II. Mehmed'in vakfiyesinde anlatılan bütün bu barınma birimleri yani konutlar, yakın çevreleri ile birlikte tarif edilmişlerdir.

Bu tariflerden yola çıkarak konutların oluşturduğu kentsel dokuya ilişkin birkaç söz söylemek gerekirse konutların genellikle en az iki taraftan birbirine bitişik olarak konumlandığı, eğer şehir surlarına yakın iseler çoğunluğunun sura bitişik bir düzende yer aldığı görülmektedir. Kentsel dokuda konutların oluşturduğu bir diğer yaygın karakter ise özellikle beytlerin sokak üzerinde bir sıra halinde yer almalarıdır. Konutlar bir ana sokak üzerinde yer alıyor ise bu genellikle tariflerde belirtilmektedir. Muhavvata ve bağçe gibi konutlara ait açık mekânların sayısı oldukça az olduğundan İstanbul'da şehir surları içerisinde çok yoğun bir yapılaşma çevrenin varlığından ve bu alanda çok az miktarda açık ve yeşil alan olduğundan bahsetmek mümkündür.

Tarihi Görsel Belgelerde Konutların Anlatımı

Şu ana kadarki elde edilen bilgileri görsellerde aramak üzere İstanbul'un 15. yüzyıl veya yakın zamanlarındaki tarihi görsel belgelerdeki görüntülerine bakıldığında Buondelmonti'nin 1420'lere tarihlenen İstanbul görünümünde (Şekil 3), yani kentin fetihten 33 yıl önceki resminde, kentteki konut olarak algılanan yapıların önemli bir bölümünün tek katlı yapılardan oluştuğu ve Galata'da Kostantiniyye'ye göre daha yoğun bir yapılaşma olduğu izlenmektedir. Piri Reis'in 1513 tarihli haritasında şehir surları içerisinde yoğun bir yapılaşmaya sahip olan kentte açık alan veya yeşil alan görülememektedir. Vassore tarafından 1520'lerde çizilen resimde de Piri Reis haritasına benzer bir şekilde yoğun ve tek katlı konutlar görülebilmektedir (Şekil 4). Buondelmonti çiziminin ayrıntısında tek katlı konut niteliğindeki yapıların "muhavvata" mekânına karşılık gelecek şekilde çevrili bir açık alanı olduğunu görülmektedir. Vassore çizimin ayrıntısında da sur duvarına bitişik sıralanan konutlar izlenebilmektedir. Ayrıca birbirine bitişik ve sokak üzerinde sıralı halde konumlanmış konutları ve kimi yapıların üstünde "gurfe" mekânı olabilecek bir strüktür de izlenebilmektedir. Matrakçı Nasuh'un minyatüründe ise (Şekil 5, 6) bazı konutların üst katında "çartak" olarak nitelenebilecek yarı açık mekân kolaylıkla görülebilmekte, diğer bir taraftan "gurfe" mekânına referans olabilecek üst katlarda bulunan kapalı mekânlar Galata'da yoğun olarak bulunmaktadır.

Şekil 3-4. İstanbul'un 1420 tarihli Buondelmonti tarafından yapılan resmi ile 1520 tarihli Vassore çizimi

Şekil 5. İstanbul'un Matrakçı Nasuh tarafından yapılan resmi (Kostantiniye kısmı)

Şekil 6. İstanbul'un Matrakçı Nasuh tarafından yapılan resmi
(Galata kısmı)

Sonuç

Fatih Sultan Mehmed'in vakfiyesi, 1455 tahriri ve 15. yüzyıl veya yakın zamanlardaki kent görünümlerinden gelen bilgiler ışığında, İstanbul'da 15. yüzyılda, yoğun şekilde yapılaşmış, çok sınırlı yeşil alan, açık alan ve avluların olduğu bir konut dokusunun var olduğu söylenebilir. Bahçeli yapıların ise çoğunlukla şehir surlarının dışında konumlanması sur içinde yoğun yapılaşmanın bir sonucu olmalıdır.

1455 tahririnde konutlara ilişkin envanterde temel birim "hâne", yani sakinlerin yaşadığı barınma birimi iken Fatih'in vakfiyesinde ise temel birim yapı olarak konut, yani vakfa kâr veya gelir getirecek mülk olarak yapının kendisidir. Bu durum vakfiyenin ve tahririn kendi amaçları doğrultusunda yapıldığını göstermekle birlikte, 15. yüzyılda İstanbul'daki konutları anlamamıza yönelik tamamlayıcı ve örtüşen bilgiyi oluşturmaktadır. Buna göre büyük ölçekli konutlar olarak tarif edilen menziller genellikle Kostantiniye'de bulunurken, mütevazı ve küçük ölçekli beyt yapıları Galata'daki konutların önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bununla beraber mükellef veya drapez olarak tahrirde belirtilen gösterişli nitelikteki konutların vakfiyede bulunmadığı görülmektedir. Bu durum

Sultan'ın izlemiş olduğu politika çerçevesinde büyük ve gösterişli konutları ve hatta kiliseleri Fetih'ten sonra üst düzey bürokratlara konaklamaları için vermesinden kaynaklanmış olabilir. Böylece gösterişli konutlar üst düzey kişilerin konutları olarak bahşedildiğinden tahrirde kaydedilmelerine karşın vakfiyede yer almamaktadır.

Ayrıca, yazılı kaynaklar, İstanbul'da fetih zamanında çoğunlukla tek katlı kâgir yığma konutların varlığından söz etmekle birlikte, tahriri ve vakfiyeyi değerlendirdiğimizde iki katlı konutların da önemli bir miktarda yer aldığını, hatta Kostantiniyye'deki konutların dörtte birinin iki katlı konutlardan oluştuğunu söyleyebiliyoruz. Ek olarak, Galata'da bulunan konutların önemli bir bölümünün gurfeye olarak nitelenen ikinci bir katları bulunmakla birlikte gurfeye mekânı Kostantiniyye'de Galata'da olduğu üzere sıkça rastlanan bir uygulama değildir. Ayrıca, çartak mekânı daha çok tahrirde kaydedilmiştir. Eğer çartak ve gurfeye sahip konutlar da iki katlı yapılar olarak değerlendirilirse Kostantiniyye'deki konutların 1/3'ünden biraz fazlası ile Galata'daki yapıların yaklaşık 1/3'ü iki katlı konut yapılarıdır. Dükkânı olan konutlar ve de dükkânın üzerinde yer alan konut çözümleri ise 15. yüzyılda yoğun yapılaşmış İstanbul kentinde rasyonel mimari çözümler olarak değerlendirilebilir.